

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN SON YILINDA ORTA DOĞU'DA CEPHE GELİŞMELERİ VE MUSTAFA KEMAL

Rıdvan BAL¹

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedenleri arasında yer alan Osmanlı Devleti'nin terk etmek zorunda kaldığı bugünkü Orta Doğu toprakları, günümüzde hâlâ dünya siyasetinin gündemindeki ilk sırayı koruyan gelişmelere sahne olmaktadır. Görünen odur ki gelecek yılların da en önemli gelişmeleri bu bölgede yaşanacaktır. Bu çalışmanın amacı; savaşın son yılında Orta Doğu cephelerinde yaşanan ve Osmanlı ordularının hezimetle uğradığı muharebeleri hatırlamak, o döneme kadar İtilaf Devletlerince gerçekleştirilen hazırlıkları ve yapılan planları tekrarlayıp, Mustafa Kemal'in tercih ettiği stratejik kararların uygunluğunu ortaya koymaktır. Çalışmanın yöntemi olarak; başta askeri kaynaklar olmak üzere konu hakkındaki eserlerin incelenmesi, sonuca etki eden durumların mukayeseli şekilde açıklanması ve gelişmelerin kısa bir derleme şekline sokulması tercih edilmiştir. Savaşın başlamasından önce İngiltere ve Rusya ile ittifak arayışına giren ancak kabul görmeyen Osmanlı Devleti, İttihat ve Terakki yönetiminin de tercihi olan Almanya ile ittifak ve gizli iş birliği anlaşması yapmak zorunda kaldı. Askeri yapılanma anlaşması gereği ordunun yönetiminin de Alman generallerine bırakılması, Türk subaylarının hoşnutsuzluğuna neden olmuştu ancak seferberlik ilanından itibaren emredilen cephelerde askerleriyle beraber fedakârca mücadele etmelerine rağmen, savaş sonunda kaçınılmaz hale gelen yenilgiden kurtulamadılar. Başından beri olumsuz koşulları ve muhtemel sonucu tüm yetkililere aktarmasına rağmen dikkate alınmayan Mustafa Kemal, ciddi kayıplarla savaşı bitiren Yıldırım Ordular Grubu'nun çekilen unsurlarını toplayarak İngiliz ilerleyişini, ateşkes öncesinde Halep kuzeyinde durdurmayı başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Orta Doğu, Nablus Muharebesi, Mustafa Kemal

FRONT DEVELOPMENTS IN MIDDLE EAST IN THE LAST YEAR OF THE WORLD WAR-I AND MUSTAFA KEMAL

Abstract

Today's Middle East territories, which The Ottoman Empire had them, that is among the lost side of the First World War, had to abandon, is still the scene of developments that still keep the first order on the agenda of world politics. Probably the most important developments of the following years will be experienced in this region. The purpose of this study is; to remember the battle of the Ottoman armies in the Middle East fronts in the last year of the war, to repeat the preparations and plans made in the Entente States until that time and to emphasize the appropriateness of the strategic decisions preferred by Mustafa Kemal. As a method of working; it is preferred to examine studies about the subject, especially military resources, to explain in a comparative way the effects of the consequences and a short review of the developments. The State, which was seeking an alliance with Britain and Russia before the war, had to make an alliance and a secret business alliance with Germany, which was the preferred choice of the Union and Progress Party Administration. Leaving the army's command to the German generals as signed in the military structuring agreement, led to the dissatisfaction of the Turkish officers. Mustafa Kemal, who has not been taken into consideration despite the fact that he has been passing negative conditions and possible consequences to all authorities, has taken the escaping elements of Yıldırım Armies Group and managed to stop British progress ahead of Aleppo before the ceasefire.

Keywords: World War I, Middle East, Nablus (Megiddo) Campaign, Mustafa Kemal

¹ Dr., Araştırmacı, ridvanbal198413@gmail.com

Giriş

İnsanlar ve toplumlar arasındaki ilişkiler, menfaatlerin uyuşması çerçevesinde ya huzur ortamında devam eder ya da çatışmaya kadar varan sorunlar yaratır. Vatandaşların güvenliğini, kazanılmış haklarına saygıyı ve refah içerisinde yaşamasını özetleyen “Barış” kavramının karşısında; onları acılara, ölümlere mahkûm ederek çöküş ve yok oluşa kadar götürebilecek “Savaş” kavramı yer alır. Barışın sağlanması ve sürdürülmesi için gerçekleştirilen çalışmalara rağmen, insanlık savaşın acı sonuçlarından etkilenmeye devam etmektedir.

Ünlü Çin düşünürü Sun Tzu’nun “Savaş Sanatı” isimli klasik eseri, M.Ö. 500 yılında yazılmış olduğu tahmin edilen, yeryüzünün en eski askeri strateji kitaplarından biridir. Savaşın, bir devleti başarıya ya da felakete sürükleyen bir ölüm kalım meselesi olduğunu belirten Sun Tzu, herhangi bir harekâta girişmeden önce durum değerlendirilmesinin kesinlikle ihmal edilmemesini ve şu beş faktörün mutlaka göz önünde bulundurulmasını vurgular: *Askerin moral seviyesi, hava durumu, savaş alanının özellikleri, komutanların yeteneği, teşkilatlanma ve disiplin*. Bu temel unsurlara Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan ekonomik ve siyasi yapılanmaların özellikleri de eklendiğinde savaşlar topyekûn boyutlara ulaşmıştır.

Avrupa’da başlayan güç gösterileri, ulusal birliklerini tamamlayan Almanya ve İtalya’nın sivrilmeye başlayarak ekonomik yayılma ve sömürgelerin paylaşılması planlarında İngiltere (Büyük Britanya) ve Fransa’ya rakip hale gelmesi, her an patlamaya hazır bir bomba gibi şekillenmişti. Bu gelişmelerden doğrudan etkilenen devletlerin başında gelen Osmanlı Devleti ise egemenliğine zarar veren olaylara müdahale edemeyecek haldeydi.

Batılı güçler, bazen müttefik görünseler de Osmanlı Devleti’ni bölmek ve topraklarını paylaşmak üzere açık ve gizli planlar, anlaşmalar yapmışlardır. Bu anlaşmaların 1918 yılından önceki yıllarda yapılan başlıcaları: İstanbul Anlaşması (1915), Londra Anlaşması (1915), Sykes-Picot Anlaşması (1916), Petrograd Protokolü (1916), McMahon Anlaşması (1916) ve Saint Jean de Maurienne Anlaşması (1917)’dir. Şerif Hüseyin liderliğinde 1916 yılında başlayan Arap isyanı gibi, bölgede bir Yahudi Devleti kurulması hazırlıklarını açık bir şekilde gösteren 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu, Orta Doğu toprakları üzerindeki emperyalist planların göstergesiydi. Bu planların yürürlüğe konmasının tek yolu, Orta Doğu Cephesinde mağlup edilecek Osmanlı Devleti’nin sona erdirilmesiydi.

Stratejik öneme sahip Kıbrıs Adası’nı 1878 yılında kiralamak suretiyle kontrolüne alan İngiltere, 1882’de Mısır’ı işgal etti. İngiltere’nin Yakın Doğu ve Akdeniz bölgesine olan ilgisini yoğunlaştıran gelişmelerden bir diğeri ise Süveyş Kanalının 17 Kasım 1896’da açılması oldu (Akalin 2015, s. 36). Hindistan ile bağlarını etkileyecek bu olay nedeniyle, Hint Müslümanlarının güvenini ve desteğini elde etmek için Osmanlı Devleti’ne (Halifelik makamına) her türlü yardımı yapacağını hissettiren İngiltere, Rusya’nın Osmanlı Devleti üzerindeki baskısına müdahil olabilmek üzere Osmanlı’nın yanında savaşa girebileceğini dahi açıkladı. Bu arada Berlin-Bağdat Demiryolu hattının yapılma ve işletilme hakkının Almanya’ya verilmesi ve bu hattın 1906’da ulaşma açılması, Hindistan ve Uzak Doğu menfaatleri için tehlike arz edeceğinden İngiltere’de rahatsızlık yarattı. Yaşanan olaylar, bir büyük savaşın uzak olmadığını gösteriyordu.

Avrupa devletleri arasında oluşan saflaşmada kendine yer bulma çalışmalarına girişen Osmanlı Devleti, öncelikle İngiltere ile ittifak isteğini belirtmesine rağmen olumlu yanıt alamadı (Burak 2004, s. 20). Benzer şekilde Rusya ve Fransa’ya ilettikleri beraberlik istekleri de kabul görmedi. Dahası ilerleyen yıllarda durum değişti ve adı geçen devletlerin hepsinin Osmanlı topraklarında planları, hesapları ve hedeflerinin olduğu açığa çıktı (Adamof 2001, ss. 41-44). “*Hasta adam*” olarak gördükleri ve parçalanacağı konusunda şüpheleri olmayan bir devletle ittifak yapmadılar. Savaş öncesi izledikleri siyaset, gerçekleştirdikleri işgal ve el koymaların yanında, yapılan gizli paylaşım anlaşmaları bunun göstergesiydi. Böyle olunca Osmanlı Devleti’nin Almanya ile ittifakı kaçınılmaz hale gelmişti.

Nihayet bombanın ateşlenmesi, 28 Haziran 1914’te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Veliahdı Arşidük François Ferdinand’ın Saray Bosna’da bir Sırp milliyetçisi olan Gavrilo Principe tarafından öldürülmesi ile gerçekleşti. Taraflar arasında yaşanan gerginlikler ve karşılıklı suçlamalar,

Avusturya-Macaristan'ın 28 Temmuz 1914'te Belgrad'ı bombalamasıyla savaşa dönüştü. İttifak Devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan) ve İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan) arasında başlayan savaş Japonya'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi ile Uzak Doğu'ya da sıçradı. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın İttifak Devletleri safında; İtalya, Romanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Yunanistan'ın İttifak Devletleri safında yer almasıyla tüm dünyayı etkisi altına alan Birinci Dünya Savaşı başlamış oldu (Armaoğlu 1983, s. 104).

İnsanlık tarihinin şimdilik iki kez yaşadığı dünya savaşlarının birincisi olan ve 11 Kasım 1918'de sona eren Birinci Dünya Savaşı; bir Türk imparatorluğunun da tarih sahnesinden silinmesine neden olması özelliği ile nedenleri, sonuçları ve günümüze yansımalarıyla iyi incelenmesi gereken bir faciadır.

1. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi

Yakın geçmişte yaşadığı Balkan faciasının yaralarını sarmak, ordu ve donanmayı güçlendirerek Avrupa'daki gelişmelere hazırlık olabilmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunan Osmanlı Devleti arzu ettiği sonuçları alamıyordu.² Yaşanan olaylardan hükümeti sorumlu görerek yönetim değişikliği isteğinde bulunan bir grup İttihat ve Terakki subayı, Enver Paşa'nın³ yönettiği bir harekât ile 23 Ocak 1913 günü Babıâli'yi bastı. Kanlı bir hükümet darbesi sonunda iktidarı ele alan İttihat ve Terakki'nin Enver-Cemal-Talât paşaları, Avrupa'da bloklaşma sürecinde tercihlerini Almanya'dan yana yaptılar (Turan 2004, s. 43).

Padişah V. Mehmet Reşat'tan yetki almak üzere saraya giden Sadrazam Sait Halim Paşa, yapılan girişimlerden bir sonuç alınmadığını ve devletin geleceğini kurtarmak için Almanlarla savunma anlaşması yapılmasının gerekliliğini anlattı. İstanbul'da Alman Büyükelçisi Baron Von Wangenheim ile Sadrazam Sait Halim Paşa arasında gizli bir anlaşma imzalandı. Genellikle Osmanlı görüşleri çerçevesinde imzalanan bu anlaşmaya göre;

* *“Bugünkü Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki anlaşmazlık karşısında bu antlaşmayı imzalayan iki devlet, kesin bir tarafsızlık gözetmeyi yüklenirler.*

* *Rusya'nın fiili askeri tedbirlere başvurusu ve bununla Almanya için Avusturya'ya yüklenmeleri bakımından bir düşmanlık durumu yaratılması halinde, bu durum Türkiye için de yaratılmış olacaktır.*

* *Türkiye'nin savaşa girmesi halinde Almanya, askeri heyetini Türkiye'nin emrinde bırakacaktır. Türkiye de bu heyetin ordunun sevk ve idaresinde kesin bir etkiye sahip olmasını sağlayacaktır.*

* *Almanya Osmanlı topraklarının tehdit edilmesi halinde ve tehdide uğrayan yerde Osmanlı Devleti'ne silahla yardım etmeyi üzerine alır”* (Karal 1996, s. 381).

2 Ağustos 1914 günü imzalanan bu antlaşma yanında aynı gün seferberlik de ilan edildi. Bu yakınlaşmanın ilk ürünü 11 Ağustos 1914'te görüldü. İngilizlerden kaçarak Çanakkale'ye sığınan *Goben* ve *Breslau* adlı iki Alman savaş gemisinin Osmanlı donanmasına katıldığı ve yeni adlarının Yavuz ve Midilli olduğu duyuruldu. 29 Ekim 1914 günü, Yavuz ve Midilli adı verilen gemilerin Alman Amiral Souchon komutasında Rus Donanması'na taarruz etmesi ve sonrasında *Odesa*, *Feodosiya* ve *Novorossiysk*'deki askeri tesisleri bombalaması üzerine Rusya tarafından bir protesto notası

² Osmanlı donanmasının ıslahatı için bir İngiliz heyeti davet edilmişken jandarma teşkilatının başına da Fransız heyet getirilmişti. Büyük kuvvet olan kara kuvvetlerinin yeniden yapılandırılması amacıyla da Almanya'dan bir askeri heyet istenince Almanya, bu talebi memnuniyetle kabul ederek Liman Von Sanders başkanlığında bir askeri heyet gönderdi. Yapılan sözleşme gereğince Osmanlı Hükümetince Alman subaylarının fiili görevlerde kullanılması kabul edilmişti. Mareşallik rütbesi verilen Liman Paşa Ordu Genel Müfettişi yapıldı (Ortaylı 2006, ss. 107-108; Karal 1996, s. 376).

³ 3 Ocak 1914'te rütbesi mirliva'lığa (tümgeneral) yükseltlen Enver Paşa, Şehzade Süleyman Efendi'nin kızı Naciye Sultan ile evlenerek sarayın damadı oldu. 21 Ekim 1914'te ise “Başkumandan Vekili” unvanını alarak tüm orduya, dolayısıyla tüm ülkenin geleceğine doğrudan etki eden isim oldu. Ordunun tekrar eski gücüne kavuşması için başlattığı samimi girişimler kısmen başarıya ulaştı ancak özellikle kendinden üst rütbedekilerin emekliye sevk edilmesi kararı ile cepheelerde görev alması gereken tecrübeli subayları da yok etmişti (Öztuna 1967, s. 236).

gönderildi. Rus isteklerinin karşılanmaması üzerine 30 Ekim 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş başlatıldığı, Çar Nikola tarafından Rus halkına duyuruldu.

Olayları dikkatle izleyen Churchill, ertesi gün derhal karşı harekâta başlanması emrini verip, bir savaş ilanı olmaksızın 3 Kasım 1914'te Çanakkale mevzilerini bombalattı. 4 Kasım 1914 günü İngiltere ve Fransa da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Tarihte ilk defa Osmanlı Devleti ile savaşa girecek olan İngiltere, 1878'de işgal ettiği Kıbrıs ve 1882'de işgal ettiği Mısır'ı kendi topraklarına kattığını duyurdu.

Bu arada Osmanlı Devleti tarafından İngiltere'ye sipariş verilen ve parası ödenmiş olan iki adet savaş gemisi teslim edilmedi. "Sultan Osman" ve "Reşadiye" adı verilen savaş gemilerini teslim almak üzere, Harbiye Nazırı Rauf (Orbay) Bey başkanlığında İngiltere'ye giden mürettebat eli boş döndü.

Emperyalist hedeflerini gerçekleştirmek üzere tüm olasılıkları sahneye koyan İngiltere, uzun yıllardır hazırlık yaptığı ve etkileri günümüzde Orta Doğu⁴'da devam eden bir girişimde daha bulundu; Arapları isyana teşvik ederek İngiliz himayesinde bir "Arap Devleti" kurmak. Başarılı olması halinde Yakın Doğu'da İngiliz egemenliğini perçinleyecek olan bu girişim üzerinde hazırlıklar yürütülürken, Osmanlı yöneticileri yıllardır bir arada yaşadıkları Arap topluluklarından şüphe etmeden, bölgede herhangi bir istihbarat çalışması yapmadan savaş hazırlıklarını sürdürüyordu. Nihayet 11 Kasım 1914 günü Osmanlı Hükümetince bir mazbata düzenlenerek Padişah'a sunuldu ve İtilaf Devletleri'ne savaş ilan edildi.

Savaş ilanından 3 gün sonra Padişah V. Mehmet Reşat tarafından "*Cihad-ı Ekber* (Büyük Cihad)" ilan edildi.⁵ İngiltere, Fransa gibi Hristiyan devletlerin egemenlik ve kontrolü altında bulunan Müslümanları bu devletlere karşı ayaklandırmak, Osmanlı Devleti ve müttefiklerine karşı savaşmak üzere bu devletlerin emrinde savaşmalarını önlemek ve Halife safında savaşa katılmalarını sağlamak amacıyla yayımlanan fetva, ciddi bir destek bulamadan savaş başladı. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti; Batı (Galiçya-Romanya-Makedonya) Cephesi, Doğu / Kafkas Cephesi, Çanakkale Cephesi ve Orta Doğu (Kanal-Suriye-Filistin-İrak-Hicaz-Asir-Yemen) Cephesi'nde savaştı.

Ordunun savaşa girdiği dönemde Sofya'da askeri ateşe olan Mustafa Kemal, savaşa Almanya safında girilmesine karşı çıkmış, Almanlara güvenmeyerek savaşı kazanacak güçte olmadıklarını değerlendirmişti. Paris'i ziyaret ettikten sonra arkadaşı Salih'e yazdığı mektupta; Almanların çeşitli faktörlerin etkisi altında zikzaklı şekilde ilerlemek zorunda kalacağını ve bunun da onlar için zararlı sonuçlar doğurabileceğini belirtmişti. "...Biz amacımızın ne olduğunu bilmeden seferberlik ilan ettik. Bizim için büyük bir silahlı kuvveti ayakta tutmak zararlı olacaktır. Bunun sonuçları kestirilemez..." diyerek muhtemel tehlikeleri gündeme getirmişti (Kinross 1980, s. 115). O'na göre ülkenin yararına olan şey tarafsız olarak beklemek, savaş gücünü artırıcı tedbirleri almak, uzun süreceğini gördüğü savaşta hangi tarafta yer alacağını gelişmeleri izleyerek belirlemektir. Alman ordularının Fransızlara karşı, 5-17 Eylül 1914'te *Marne* muharebesini kaybetmeleri üzerine İstanbul'a bir rapor göndermiş ve Almanlar için Avrupa savaşının kaybolmuş sayılabileceğini belirtmişti.

Cephede görev almak istemesine yanıt Çanakkale savunma hazırlıkları döneminde verildi ve 20 Ocak 1915'te, Tekirdağ'da yeni kurulan 19. Tümenin komutanı olarak görevlendirildi. 18 Nisan 1915'ten itibaren kara savaşlarının en başarılı komutanı olarak ileri görüşlülüğü, dikkati ve askeri dehası ile Çanakkale Muharebelerinin, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin başarılı olduğu söylenebilecek tek cephe sayılabilemesini sağladı. 27 Ocak 1916'da Edirne'deki 16. Kolordu Komutanlığı'na atandı. Mart ayında bu kolordunun Diyarbakır'a nakledilmesi üzerine Diyarbakır'a giderek

⁴ Batılı diplomat ve akademisyenler tarafından genellikle "*le proche-orient, Yakın Doğu*" olarak adlandırılan bölge, zamanla "Orta Doğu" olarak anılmaya başladı. Türkiye, İran, Irak, Suriye, Mısır, Sudan ve Libya ile tanımlanan bölgeye sonraları Arap Birliği ülkelerinin katılmasıyla daha geniş bir coğrafya "Orta Doğu" olarak kabul gördü (Choueiri 2011, s. 1).

⁵ EK-1, Cihad-ı Ekber Fetvaları.

göreve başladı. Daha sonra Ruslara karşı savaşmak üzere Van Gölü-Muş hattına gönderilen birliklerin arasında yer aldı. 3-8 Ağustos 1916 tarihlerindeki savaşlarda, Kolordusu ile Muş ve Bitlis'i Rus işgalinden kurtardı. Ordunun güney cephelerdeki gelişmeler ise iç açıcı değildi.

2. Orta Doğu'da Genel Durum ve Arap Milliyetçiliği

Devletin modernleşmesini ve güçlenmesini sağlayabilmek için çeşitli alanlarda ıslahat girişimleri gerçekleştiren Osmanlı Devleti'nde, Batıdaki örneklerle uygun ilk ciddi uygulamalar III. Selim döneminde başlatıldı (Kubalı 1973, s. 79). Bu dönemde uygulamaya konulan reformlar, devletin Arap olan tebaasına da modern bir sürece dahil olma fırsatı verince; sosyal, kurumsal, ekonomik ve uluslararası olaylar Arapçılık akımının gelişimine neden oldu.

İttihat ve Terakki yönetiminin başlamasıyla yürürlüğe konan ve devletin, yabancıların müdahalelerini önleyebilmek için yöneldiği merkezi tedbirler, Türkçe dilinin resmi ve ulusal dil olması vb. uygulamalar Arapların tepkisine neden oldu. Haziran 1913'te Paris'te bir kongre düzenleyerek, Osmanlı Devleti'nin adem-i merkezîyetçi ve idari reformlarını talep eden Araplar, "*Pan-Arabizm*" kavramını belirgin hale getirip girişimlerinin coğrafi kapsamını "*Arap Yarımadası ve Bereketli Hilal*" bölgeleri ile sınırladılar (Choueiri 2011, s. 362). Talep ettikleri reformlar doğrultusunda Türklerle bir anlaşma yapabileceklerinden umudu kesen ve radikal çözümlere giren bazı Araplar, gizli dernekler kurarak ayaklanma hazırlıklarına yöneldiler.

Aziz el-Mısri isimli bir binbaşı tarafından kurulan İngiliz destekli *El-Ahd* (Yemin) partisi, ordudaki Arap subayları da içine alan askeri bir teşkilattı (Lutskiy 2011, s. 319). 1914 başlarında ortaya çıkan eğilim, bazı Arapların Türklere karşı ayaklanmaya istekli ve bu konuyu sağlamak üzere İtilaf Devletleriyle iş birliğine hazır olduğu yönündeydi. Bu çalışmaların son aşaması ise 1916 Arap isyanı oldu.

Arap liderlerden İmam İdris, Abdülaziz bin Suud ve Şerif Hüseyin ile gizli anlaşmalar yaparak onları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmayı başaran İngiltere, Şerif Hüseyin'e kurulacak Arap Devletinin krallığını ve halifeliğini tanıma sözü de verdi (Özcan 2000, s. 306). Osmanlı yöneticileri, Şerif Hüseyin ve oğullarının, İngiltere'nin Mısır Valisi McMahon ile Kahire Müstemleke İdaresi arasında yaklaşık iki yıl süren yazışmalarından ve İngiliz planlarından haberdar olamadılar. Öyle ki, Şerif Hüseyin isyan için McMahon'dan para ve silah-teçhizat isterken oğlu Faysal, Enver ve Cemal Paşalarla birlikte Hicaz'daki mevzileri ve savaş hazırlıklarını inceliyor ve gördüklerini, duyduklarını babasına aktarıyordu (Köse 2014, s. 399).

Osmanlı Devleti'nin fiili olarak savaşa girmesinden itibaren ise bölgede İngiliz destekli Arap hazırlıkları açığa çıktı. Bu nedenle isyan girişimlerini önlemeye yönelik düzenlemeler çerçevesinde İngilizlerle iş birliği yapanlar ortaya çıkarılıp cezalandırılmaya da başladı. "*... Cemal Paşa'nın karargâhında bir rehine olarak nezaret altında bulundurulmuş Şerif Faysal, bir gece ansızın çöle kaçtı ve Mekke'deki babasının yanına gitti. Babası Şerif Hüseyin Hicaz'da isyan bayrağını çekti. Mekke ve Taif'teki garnizonlarımız Şerif Hüseyin'in bedevileri tarafından sarıldı. Memleket ile her türlü rabı-taları kesildi. İngiliz casusu Lawrence'in delaletiyle, Mısır askerleri ve topçu birlikleri, Şerif Hüseyin'in kuvvetlerine katıldı. Mukaddes Hicaz, İngilizlerle birlikte, Mukaddes Müslümanların halifesine savaş açtı. Cemal Paşa'nın hareketi harp hukuku bakımından doğru idi. Fakat siyaset bakımından çok feci bir hata olmuştur... Bütün Araplık alemi, bu liderlerin asıldığı günü, hâlâ bir matem günü olarak her yıl anarlar... Bu liderler Arap bağımsızlığı kurbanları olarak takdis edilirler*" (Apak 1988, ss. 152-153).

3. Bölgede Cereyan Eden Muharebeler

Büyük Savaş'ın son yılına gelindiğinde bölgede İtilaf Devletlerinin üstünlüğü göze çarpıyordu. Önce Kuzey Afrika, sonra da Arabistan Yarımadasının güneyinde etkisini kaybeden ve topraklarını koruyamayan Osmanlı Devleti, Filistin ile Şam arasındaki bölgeyi elde tutmak üzere savunma planları yaptı. Savaşın ve devletin kaderini belirleyen bu kesimdeki muharebelere geçmeden önce, 1918

yılında nispeten daha az hareketliliğin yaşandığı ve durağan çatışmaların görüldüğü diğer kesimlerdeki gelişmeler ele alınacaktır.

3.1. Kuzey Afrika Savaşları

Osmanlı Devleti, bugünkü Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ile Sudan ve Etiyopya kıyılarında 16. yüzyılda egemenlik kurmuş ve tüm kıta ile yakından ilgilenmeye başlamıştı. Ancak özellikle İngiltere'nin Mısır'ı nüfuzu altına almasından itibaren etkisini kaybetmiş, adı geçen ülkelere İngiliz, Fransız ve İtalyan yerleşmelerini engelleyememişti. Dünyanın yaklaşık dörtte birini oluşturan bu zengin topraklar sömürgeci devletlerin hedefi haline gelmiş ve zamanla Almanya'nın da içinde bulunduğu devletlerin çıkar çatışmalarına sahne olmuştu. Bu açıdan bakıldığında Birinci Dünya Savaşı'nın Afrika cepheleri, Alman sömürgelerinin ele geçirilmesi için İtilaf Devletlerinin hesapları üzerine kurulmuştu. Osmanlı Devleti açısından ise savaşların ağırlık noktasını Trablusgarp oluşturmuştu.

1912 yılında imzalanan Uşi Antlaşması ile Trablusgarp'ı İtalya'ya bırakmış olmasına rağmen bölge ile irtibatını kesmeyen Osmanlı Devleti; Kuzey Afrika'daki direnişi özellikle Müslüman Senûsî (Sunusi) unsurları ve İstanbul'dan gönderilen Teşkilât-ı Mahsusa'ya bağlı gönüllü subaylarla devam ettirmeyi planlamıştı (Pehlivanlı 2000, s. 425; Ünalp 2010, s. 186). Ancak İtalyan ve İngilizlerle anlaşılan Seyyit İdris'in destek ve yardımını durdurması; yerel lider ve tarikatların aralarındaki çekişmeler, Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesini zorunlu kılmıştı. Mısır cephesindeki yaklaşım ise Süveyş Kanalı'nın ele geçirilmesi ve İngilizlerin gücünün kırılabilmesi için geniş çaplı bir harekât yapılması olarak belirlenmişti.

2-3 Şubat 1915'te kanalı geçmek üzere başlatılan ilk girişim başarısızlıkla sonuçlanmış, net bir üstünlüğe sahip olduğu anlaşılan İngiliz kuvvetleriyle çarpışmak yerine geri çekilme harekâtı tercih edilmişti. 23 Nisan 1916'da başlayan İkinci Kanal Seferi'nde *Katya, Romani* ve ardından 9 Ağustos 1916'daki *Birülabd* Muharebeleri neticesinde Sefer Kuvveti Komutanı Von Kress de geri çekilme emri vermiş ve ağustos sonunda Hicaz Cephesi'nin öneminden dolayı Kanal Seferi yapılmasından vazgeçilmişti (Üzen 2007, s. 30). Her ne kadar gayri nizami harp taktiği ile küçük çatışmalar yaşansa da 1918 yılına gelindiğinde Kuzey Afrika topraklarında yürütülen büyük savaş kalmamıştı.

Sonuçta; Avrupa cephelerinde kötü duruma düşen Alman ordularını rahatlatmak için İngiltere'yi Mısır'da oyalamayı isteyen Alman Genelkurmay Başkanlığı, Süveyş Kanalı'na bir harekât yapılması konusundaki isteklerini kabul ettirmiş ve Enver Paşa'nın Mısır'a taarruz planı ve hazırlığı yapmasını sağlamıştı. Bu nedenle Kuzey Afrika'da yaşanan muharebelerin genel gidişata etki eden en önemli sonucu; İtilaf Devletlerinin yüz binden fazla askerini burada tutmasıyla Almanya'yı rahatlatması, Osmanlı Devleti için ise zaten sayıca az olan ordularının daha da azalıp maddi-manevi bir çöküntü içine girmesi olmuştu.

3.2. Medine Savunması

1918 yılı içerisinde kayda değer bir meydan muharebesi ya da cephe savaşı yaşanmamış olmasına rağmen, Medine, Türk birliklerinin mağlup olmadan terk etmek zorunda kaldığı bir şehir olarak önem kazanmıştı. Hicaz'da başlayan Arap hareketleri Osmanlı Hükümeti tarafından başlangıçta ihtiyatla karşılanmış, silahlı bir çatışma yerine Şerif Hüseyin'in konumunu zayıflatarak girişimini en az zararla atlatmak düşünülmüştü. Durum ciddiyet kazanınca 28 Mayıs 1916 tarihinde Medine Komutanlığına Fahrettin Paşa tayin edilmişti (Yatak 1995, s. 88). Şam ile Medine arasındaki demiryolu hattının kesilmesiyle beraber kışlalara saldırılar başlamış, Cidde kenti de İngiliz savaş gemileri tarafından ateş altına alınmıştı. Bölgeden sorumlu olan 4.Ordu Komutanı Cemal Paşa, isyanın başlamasıyla birlikte Medine'ye takviye olarak üç alay göndermişti. Fahrettin Paşa'nın birliklerince yürütülen karşı taarruzlarla kısmî başarılar elde edilmiş ancak Mekke Valisi Galip Paşa'nın gerekli düzenlemeye geçememesi nedeniyle 16 Haziran'da Cidde, 7 Temmuz'da Mekke ve 22 Eylül'de de Taif isyancıların eline geçmişti.

Medine Garnizonu ise tüm kısıtlı imkânlarla rağmen, Fahrettin Paşa'nın komutanlık anlayışıyla direndi ve 2 yıldan fazla süre ele geçirilemedi. Medine'nin tren yolu ile Şam'a bağlı olması ve güçlü

bir kalenin varlığı, Fahrettin Paşa'nın direncini artıran faktörlerdi. Kale dışında kontrol gücü zayıflamaya başlayan Fahrettin Paşa, sorumluluğundaki kutsal emanetleri 14 Mayıs 1917'de İstanbul'a göndermeyi başardı. Zira; 21 Mart 1918 tarihinden itibaren İngiliz kuvvetlerinin Amman istikametine yönelmesi nedeniyle Hicaz ordularına yeterli yardım sağlanamadı. Tren raylarına zarar verildikçe ikmal olanakları zayıflayan Medine birlikleri zamanla kötü duruma düşmeye başladı. Bu arada Şerif Hüseyin Ağustos 1918'de Fahrettin Paşa'ya bir mektup göndererek, Medine'yi teslim etmesi karşılığında kendisi ve askerlerinin güvenle Mısır'a geçişin sağlanacağını belirtti. Bu mektubu Enver Paşa ve Yıldırım Ordular Karargâhına bildiren Fahrettin Paşa'ya cevap olarak Medine'yi savunması ve kesinlikle teslim olmaması emredildi (Bostancı 2014, s. 131). Hicaz Demiryolunu devamlı açık tutabilmek için ilave tedbirler almasına ve askerlerini buraya yönlendirmesine rağmen, Arap isyancılar zamanla yolun kontrolünü ele geçirdi. Demiryolunun işlemez hale gelmesi ile Medine'deki kuvvetler kaderine terk edilmiş oldu.

Medine kalesinin ve Türk askerlerinin kuşatma altında kalması ciddi sıkıntılar doğurdu. Doğal olarak en büyük sıkıntıların başında yiyecek ve su sıkıntısı vardı. Gıda ikmali yapılamaması nedeniyle dağlardan ot yiyen askerler vardı ve bunların bazıları zehirlenerek hayatını kaybetti. Bölgenin çekirge istilasına uğraması nedeniyle tarım alanları da zarar görünce sıkıntı ileri boyutlara ulaştı. Kuşatma süresi uzadıkça yiyecek bulamayan birlikler, çaresizlikten bölgede bulunan çekirgeleri yiyerek doymaya çalıştı (Kıcımın 1976, s. 90). Mondros Ateşkes Antlaşması gereği Osmanlı ordularının geri çekilmesi ve birliklerin teslim olmaları emredilmesine rağmen, Fahrettin Paşa ısrarla Medine'yi savunmaya devam etti. Sadece padişah'tan bir ferman gelirse teslim olacağını bildirmesi üzerine, Adliye Nazırı Haydar Molla aracılığı ile görevden affedildiğini açıklayan "irade-i seniyye" tebliğ edildi. İsrarla göreve devam eden Fahrettin Paşa'nın 10 Ocak 1919'da teslim edilmesi üzerine Medine isyancı Arapların kontrolüne geçti (Sonyel 1972, s. 356; Kandemir 2011, s. 454).

3.3. Irak Cephesi

İngiltere, Musul'un sahip olduğu petrol rezervleri bakımından stratejik özelliği ve Halep-Musul-Bağdat güzergâhını takip eden demiryolu hattının bölgede yer alması nedeniyle, Irak Cephesine önem vererek ciddi hazırlıklar yaptı.⁶ Muhtemel gelişmeleri değerlendirerek Osmanlı Devleti henüz savaşa girmemişken, 15 Ekim 1914'te, bir İngiliz Hint Tümenini Bahreyn Adaları'na, bu tümenin bir birliğini de bir bölük kadar Türk askeri tarafından savunulan Basra güneyindeki Fav bölgesine çıkarılmışlardı (Kemal 2007, s. 649). Osmanlı Devleti'nin "Musul-Kerkük-Bağdat" olarak üç ayrı eyalet şeklinde yönettiği Irak Cephesinde 29 Nisan 1916'da kazandığı Kut'ül-Amare zaferi, zor şartlar altında İngiliz ordusuna karşı kazanılmış sayılı zaferlerden biriydi. Bu yenilginin intikamını almayı ve ileri harekâta devam etmeyi planlayan İngiliz orduları, yeni ve taze kuvvetlerle takviye ettikleri cepheye uzun bir hazırlık dönemi geçirdiler.

Bazı Türk birliklerinin (Almanların isteği ve Enver Paşa'nın Türkistan düşüncesi doğrultusunda) bu cepheden alınıp İran'a gönderilmesini de fırsat bilen İngilizler, 1916 Aralık'tan itibaren taarruza geçtiler. Savunma mevzilerini takviye edemeyen Halil (Kut) Paşa komutasındaki 6. Ordu birlikleri Bağdat'ı terk etmek ve Musul civarında mevzilenmek zorunda kaldı. Taraflar arasında cereyan eden karşılıklı muharebeler sonunda Türk kuvvetlerinin Bağdat'ı boşaltarak geri çekildiğini fark eden İngilizler, bir hücum ile 11 Mart 1917'de Bağdat'ı ele geçirdi.

Bu esnada 16. Kolordu Komutanı olan Mustafa Kemal, 13 Mart 1917 'de, merkezi Diyarbakır'da olan 2. Ordu Komutanlığına atandı (Arı 1997, s. 267). Bağdat'ın geri alınması için plan yapan Enver Paşa, Mareşal Falkenhayn komutasında "Yıldırım Ordular Grubu" adı ile bir birlik oluşturdu.

⁶ Çanakkale Cephesinden geri çekerek Mısır'a gönderdikleri birliklerini dinlendiren, silah-teçhizat ve malzeme bütünlemesi yapan İngilizler; dört piyade tümeni, bir süvari tümeni ile birkaç müstakil piyade ve süvari tugayını "Mısır Seferi Kuvvetleri" adıyla, 10 Mart 1916'da yeniden teşkilatlandırıp bölgede büyük bir harekât hazırlığına girdi (The Egyptian Expeditionary Force (EFF), <https://eefinww1.weebly.com/1916.html>, erişim tarihi: 01.10.2017).

Bu gruba bağlı olacak 7. Ordu Komutanlığı için de Mustafa Kemal'e teklif götürdü ve görevlendirilmesi yapıldı. Ancak İngilizlerin Sina-Filistin Cephesinde yeni bir taarruz hazırlığında olması ve durumun kritik bir hale dönüşmesi nedeni ile Bağdat planı iptal edilerek kuvvetler Sina-Filistin Cephesine gönderildi (ATASE 2002, s. 471).

İngiliz Savaş Kabinesinin değerlendirmesinde savaşın yakında biteceği, bu nedenle petrol kaynaklarına sahip olan Musul'un mutlaka ele geçirilmesi için Irak Cephesindeki General Marshall'a 2 Ekim 1918'de kuzeye, Musul'a doğru ilerleme emri verildi (Türkmen 2015, s. 430). İngiliz süvarilerinin çevirme harekâtıyla imha riski yaşayan Türk kuvvetleri 30 Ekim 1918 tarihinde teslim oldu ve böylece Irak Cephesi kapandı.

4. Sina-Filistin Cephesi

Durumu ve bölgedeki gelişmeleri dikkatle inceleyen Mustafa Kemal, Alman Mareşali Falkenhayn ile çalışamayacağını ve ülkenin genel durumu hakkındaki görüşlerini belirten bir rapor hazırlayarak 20 Eylül 1917'de Başkomutan Vekili Enver, Dâhiliye Nazırı Talât ve Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşalara gönderdi. Raporunda: "...*Irak 'ta İngilizler hedeflerini ele geçirmişlerdir. Bu sebeple istilalarını daha ileri götürmeleri için siyasi, iktisadi ve askeri zorunlulukta olmadıkları kanısındayım. Bununla beraber, onlar harekâtını sürdürür ve başarıya ulaşırlarsa, kaybedilenlere, örneğin Musul'un da ilavesi, kesin sonuca pek etki yapmaz. Denilebilir ki, genel durum adeta değişmemiş olur. O halde bu cepheye dahi beklemekten başka bir şey yapamayız... Sözün kısası gerek mülki idare ve gerekse halk içinde yapılacak işlerin herhangi bir olağan memleket sorunu değil, en birinci bir memleket savunması olduğu, bu dönemde yurdun hiçbir köşesinin herhangi bir yabancı idaresi altına verilmesi, saltanat hayatını kesin olarak yıkar ve ortadan kaldırır...*" (ATASE 2002, s. 106) ifadeleriyle net bir ileri görüşlülük sergiledi.

Görüşlerinin Enver Paşa tarafından ciddiye alınmaması üzerine Ekim 1917'de istifa eden Mustafa Kemal, eski görevi olan 2. Ordu Komutanlığını da kabul etmeyerek bir ay izinle İstanbul'a gitti. 7 Kasım 1917'de Genelkurmay Karargâhında görevlendirildi. Bu görevlendirme O'nun kritik bir dönemde Almanya'ya seyahat yapmasına fırsat yarattı.

Alman İmparatoru İstanbul'a yaptığı ziyaret sonrası Padişahı Almanya'ya davet ettiğinde, bu davetin kabul edilmesiyle bir heyetin ziyareti iadesine karar verildi. Padişah Sultan Reşat'ın seyahat edemeyecek durumda olması nedeniyle, Veliâht Vahdettin Efendi'nin Almanya'ya gitmesi uygun görüldü. Ziyaret heyetinde yer alacak askeri temsilci olarak seçilen Mustafa Kemal de 15 Aralık'ta Veliâht Vahdettin Efendi ile birlikte Almanya'ya gitti ve incelemelerde bulundu. Ocak ayı başında İstanbul'a dönerek bahar aylarına kadar karargâhta çalıştı. Mayıs'ta böbrek hastalığının tedavisi için Viyana'ya gitti. Karlsbad'da 2 ay kadar kalan ve Ağustos 1918 başında İstanbul'a dönen Mustafa Kemal, 7 Ağustos 1918'de tekrar 7. Ordu Komutanı olarak atandı. Bu arada Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na Mareşal Falkenhein'in yerine Mareşal Liman Von Sanders görevlendirildi.

4.1. Nablus Meydan Muharebesi

Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak amacıyla Filistin Cephesinde kesin sonuç almayı planlayan İngiltere, Osmanlı kuvvetlerini tamamen imha edecek bir taarruz hazırlığı yaptı. General Allenby komutasındaki kuvvetler, asıl taarruzu Şeria Nehri ile Akdeniz arasından yaparak Türk mevzilerini yarmayı hedefledi. Bu bölgedeki Nablus Ovasında yapacağı hücumlarla, Osmanlı kuvvetlerinin *Bisan* ve *Afule*'den geçen ana ikmal yolları ele geçirilerek orduların geri ile desteği kesilecek ve kolaylıkla imha gerçekleşecekti.

Bu muharebeye kadar yaşanan çatışmalarda karşılıklı el değiştiren bölgede iki tarafın da ciddi kayıpları olmuştu. En son 30 Nisan- 4 Mayıs 1918 tarihlerinde yaşanan İkinci Şeria muharebesinde kazanan taraf olsa da ciddi oranda personel kaybeden Osmanlı kuvvetleri, ikmal noktaları ile de temasını kaybedecek duruma düşmüştü. İngiliz kuvvetleri ise yaklaşık iki kat daha fazla zarar görmüştü (Belen 1967, s. 47). Birliklerini Şeria Nehri batısına çekerek statik hale geçen, gelecek harekâta ha-

zırlanma sürecine girerken Hicaz Demiryoluna saldırılarını yoğunlaştıran İngiliz kuvvetleri, Arap isyancıları da kullanarak Osmanlı kuvvetlerinin karargâhlarına ve ikmal yollarına yönelik sabotajlar düzenlemişti. Özellikle "...Maan ve güneyindeki demiryoluna yapılan Arap saldırılarında köprü ve rayları ciddi olarak zarar görmüş, yedek malzeme olmadığından onarımları mümkün olmamıştı" (Sanders 1968, s. 263).

Durumun bu kadar sıkıntılı olduğu cephede daha ciddi bir sorun ortaya çıktı. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, 20 Haziran 1918'de istifa etti. Emrindeki 11. Alman Avcı Taburunun Kafkas Cephesi'ne gönderileceğini öğrenen Mareşal, Enver Paşa'ya şu telgrafi çekerek istifa gerekçesini açıkladı: "...Alman kıt'alarının Filistin Cephesi'nden geri alınması hakkındaki ilk teşebbüs, mayıs başında yapılmış ve sağlık sebeplerine dayandırılmıştı. Lüzumu olup olmadığı hakkında yalnız tarafımdan burada cephede karar verilmesi mümkün olan böyle bir tedbire, daha önce karşı bir durum almıştım. 11. İhtiyat Avcı Taburunun Kafkasya'da kullanılacağını İstanbul'dan gelen güvenilir haberlerden anladım... Karşı oluşuma kesinlikle önem verilmedi. Bundan ötürü Grup Komutanlığından istifaya mecburum..." (Sanders 1968, ss. 279-281).

Bu istifa Alman İmparatoru tarafından kabul edilmeyerek ikinci bir emre kadar göreve devam etmesi bildirildi. Aynı günlerde Şeria Nehri bölgesinde yapılan Osmanlı taarruzları başarıya ulaşmazken, 14 Temmuz 1918 günü harekât, Mareşal Liman Von Sanders tarafından şu şekilde değerlendirildi: "...Türk kıt'alarının muharebe gücündeki düşüşü, 14 Temmuz günü harekât bana pek açık olarak göstermişti. Bugün burada meydana gelmiş olan durumun, bundan önceki harp (savaş) yıllarında komutam altındaki Türk kıt'alarında görülmesi mümkün değildi... Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın bildiri ve emrinde Kafkasya (Doğu Cephesi)'ya gitme isteğinde bulunan subayların bir derece yükselmesi ve bir misli maaş artırılması vaat edilmişti. Aile hayatlarının sürdürülmesiyle meşgul ve Ordular Grubunda sadece belli olan maaşıyla geçinmek zorunda olan ve bazen bu maaşı da alamayan subaylardan pek çokları, doğaldır ki, böyle bir hizmete istekli oldular. Muharebe faaliyetinde bulunan bir cephe subaylarına daha elverişli bulunan ve belki de uzun süre harp ihtimali olmayan bir cephede bir derece yükseltme ve bir misli maaş zammıyla görev ve hizmet teklifi Harp Tarihi'nde eşine rastlanmasa mümkün olmayan bir olay olmak gerekir. Subaylardan diğer bir kısmının eksilmesine sebep de o sıralarda İstanbul'da çıkan büyük yangın nedeniyle, aileleri evsiz kalanlara izin vermek zorunluluğu olmuştur..." (Sanders 1968, ss. 287-288).

Tüm cephelerde sıkıntılı günler yaşayan devlet, 4 Temmuz 1918'de Padişah V. Mehmet Reşat'ın ölüm haberi ile sarsıldı. 9 yılı aşkın süre saltanatta kalan V. Mehmet Reşat 73 yaşında hayatını kaybedince Eyüp Sultan'da toprağa verildi. Sultan Abdülmecit'in sekizinci oğlu, 57 yaşındaki Veli-aht Vahdettin Efendi, VI. Mehmet unvanıyla tahta çıktı (Danişmend 1955, ss. 439-440; Öztuna 1967, s. 248). Padişahın Başyaverliği makamına getirilen İzzet Paşa ile görüşen Mustafa Kemal, genel durum hakkında padişahı bilgilendirmek isteği ile randevu talep etti.

Yaver Naci Paşa'nın da bulunduğu bir ortamda samimi bir görüşme gerçekleştirerek başkomutanlık görevini derhal kendilerinin üzerine almalarını ve bir kurmay başkanı seçerek orduyu ivedilikle kontrol altında bulundurmalarını teklif etti. Bu konuyu düşüneceğini belirten Sultan Vahdettin, sonraki günlerde iki kez daha kabul ettiği Mustafa Kemal'e ihtiyatlı yaklaşarak teklifine pek sıcak bakmadığını ima etti. Talât ve Enver Paşalar ile görüştüğünü de vurgulayınca Mustafa Kemal "...Birkaç ay önce Talât ve Enver Paşalardan tiksindiğini söyleyen ve bunların memleketi yıkılmaktan başka sonuca götürmesi imkânsız hareketlerini tenkit eden Vahidüddin idi. Benim Vahidüddin karşısında vicdan görevim sona ermişti..." düşüncesi altında şaşkınlıkla izin isteyip huzurdan ayrıldı (Atay 1980, ss. 107-108). Sultan Vahdettin, 5 Ağustos 1918 günü Mustafa Kemal'i saraya çağırarak O'nu tekrar eski görevine, 7. Ordu Komutanlığına atadı.

O tarihe kadar yaşanan gelişmeleri ve Enver Paşa'ya yaptığı müracaatları hatırlayan Mustafa Kemal, bu emri şüphe ile karşılayarak düşüncelerini şöyle ilettiler: "...Padişah Hazretleri! Bana öyle bir görev veriyorsunuz ki, o görevi yapmak buyruğunu almış komutanlar yerlerindedir. Beni onların üstünde bir başkomutanlığa mı atamaktasınız? Eğer böyleyse, iftiharla buyruğunuzu kabul edeceğim. Bir zamanlar istifa ederek, haklı sebeplerle bıraktığım bir orduyu -ki o ordu bugün yenilmiştir, orada

bulunan bütün ordular gibi- beni, onun başına gönderiyorsunuz. O halde, bütün bu irade buyrulan görevleri yapmaya nasıl güç bulabilirim?” (Aydemir 2004, s. 297).

7 Ağustos 1918’de, daha önce istifa ederek bıraktığı 7. Orduya tekrar komutan olarak atanması emrini aldığında Enver Paşa’nın bir oyunu ve planı ile karşılaştığını düşünerek İstanbul’dan ayrıldı. 1 Eylül 1918’de Nablus’taki 7. Ordu karargâhına gelerek komutayı devraldı (www.ata.tsk.tr). Mareşal Liman Von Sanders komutasındaki Yıldırım Ordular Grubu üç ordudan teşkil edilmişti: Tuğgeneral Cevat (Çobanlı) komutasındaki 8. Ordu, Tuğgeneral Cemal (Mersinli) komutasındaki 4. Ordu ve Tuğgeneral Mustafa Kemal komutasındaki 7. Ordu.⁷

Mustafa Kemal’i Çanakkale’den tanıyan Mareşal Liman Von Sanders, O’nun yeniden 7. Ordu Komutanlığına atanmasından dolayı mutlu oldu. Anılarında: “...Çanakkale Muharebeleri’nde tanıdığım bu değerli komutan, buraya gelince ordunun mevcut itibariyle azlığını ve birliklerin perişan halini gördü ve aldandığını anladı. Enver Paşa ona gerçekten uzak rakamlar vermiş ve ordunun durumunu da hayli elverişli göstermişti... Sıcaklığın 55-60 derece arasında değiştiği ağustos ayında, birliklerin sabah 08.00’den güneş batıncaya kadar hareket etme imkânları yoktu. Yazlık elbisesi olmayan, ancak kalın yün kumaş giyen (bunlara paçavra demek daha yerindedir) ve dörtte üçünden fazlasının artık iç çamaşırı da kalmayan Türk erlerinin, doğrudan doğruya tenlerine giydikleri bu kalın kumaş altında ne zahmet çekecekleri apaçıktır...” (Sanders 1968, s. 303) ifadeleriyle belirttiği acı tablo, bütün çıplaklığı ile ortadaydı. Bölgede yaşananlar ve Ordunun içinde bulunduğu kötü koşullar hakkında gerçekçi açıklamalardan sonra Mustafa Kemal, Enver Paşa’nın kendisine Filistin Cephesindeki koşullar ve gelişmeler konusunda anlattığı olumlu manzaranın gerçekleri yansıtmadığını anladı.

Göreve katıldığı günlerde böbrek rahatsızlığı henüz tam olarak geçmemiş olan Mustafa Kemal cephelede hızlı dolaşmanın etkisiyle günlük çalışmalarını tekrar hasta yatağından yürütme zorunda kaldı. Kendisine aktarılan günlük raporlardan bir tanesi dikkatini çekti. Bir İngiliz esirinin sorgulamasından İngilizlerin tüm cephe boyunca hücum hazırlığında olduğunu ve muhtemel taarruz tarihini 19 Eylül 1918 olarak değerlendirdi. Derhal emrindeki komutanlara bir emir yazdı ve alınacak tedbirleri belirtti [7. Orduya bağlı 3. Kolordu Komutanlığını – o tarihteki rütbelere göre- Albay İsmet (İnönü), 20. Kolordu Komutanlığını Tuğgeneral Ali Fuat (Cebesoy), 26. Tümen Komutanlığını da Albay Fahrettin (Altay) yapıyorlardı. (Selek 1968, s. 25)]. İngilizlerin kesin sonuçlu bir taarruz hazırlığı içinde olduğunu düşünerek mevcut durumlarında değişiklik gerektiren tedbirleri, bilgi için Mareşal Liman Von Sanders’e de ilettiler ancak pek dikkate alınmadı.

General Allenby’nin harekât planı, Cevat Paşa komutasındaki 8. Ordunun karşısına beş piyade tümeni, bir Fransız müfrezesi ve üç süvari tümeni toplayarak esas hücumun buraya yapılması şeklindeydi. Böylece cephe genelinde üç kat, 8. Ordu cephesinde yedi kat, bu ordunun Albay Refet (Bele) komutasındaki 22. Kolordu cephesinde ise tam on dört kat güçlü bir kuvvet toplandı. İngiliz ordusunun bir diğer üstünlüğü de sahip olduğu deniz ve hava kuvvetleriydi. Birinci Dünya Savaşı’nın hiçbir cephesinde görülmeyen bu güç üstünlüğü ile beş ay kadar taarruza hazırlanan İngilizler, 19 Eylül 1918’de cephe boyunca genel taarruza başladılar.

Gün doğmadan başlayan şiddetli topçu ateşi Osmanlı savunma hatlarında ciddi zarara neden oldu. Telefon hatları parçalandığı için birlikler arasında irtibat kesilirken, 8. Ordu bölgesindeki *Yafa-Hayfa* istikametinde yöneltilen taarruzlardan sonuç alınmaya başlanarak ileri mevziler ele geçirildi. İngiliz süvari birliklerinin *Falîk* Nehri üzerine inşa edilen köprüleri kullanarak kuzeye geçmesi (Nedim 1995, s. 146), savunma hatlarının yarıldığının ve geri bölgelere doğru imha hareketinin başladığının göstergesiydi. Savaş gemilerinden ve uçaklardan sağlanan ateş desteği ile ulaşılan sonuç, General Allenby’yi memnun ediyordu.

8. Ordu Komutanı Cevat Paşa, 19 Eylül 1918 günü saat 08.50’de, Mareşal Liman Von Sanders’e bir rapor göndererek gelişmelerin çok ciddi olduğunu, ordunun imha olma riskinin belirdiğini yazdı (Kemal 2013, ss. 630-631). Süratle gelişen İngiliz hücumları nedeniyle takviye edilemeyen 8.

⁷ EK-2 Nablus Meydan Muharebesinde Tarafların Kuruluş ve Kuvvetleri.

Ordunun birlikleri geriye doğru kaçmaya başladı. Dağınık ve düzensiz bir şekilde çekilen unsurlar hava bombardımanları ile yok edildi. Nablus'un kuşatılması başlarken, İngiliz Çöl Atlı Piyade Kolordusu da ileri doğru süratle ilerleyerek 8. ve 7. Orduların geri çekilme istikametlerini tıkamaya çalışıyordu. Cephenin içine düştüğü bu tehlikeli ve kritik durum nedeniyle, 7. Orduyu imhadan kurtarmak için geri harekât icra etmeyi tek çare olarak düşünen Mustafa Kemal, verdiği emirle ordusunu geri çekmeye başladı (Kinross 1980, s. 195; Kemal 2013, s. 633).

Yıldırım Ordular Grubunun muharebeyi kaybetmek üzere olduğunun en açık göstergesi, *Nasıra*'da bulunan Mareşal Liman Von Sanders ve karargâhının İngilizlere esir düşmekten son anda kurtulması oldu. Genel bir görüntü olarak 20 Eylül akşam saatlerinde tüm savunma hatları çökerken İngiliz kuvvetleri hedeflerine ulaştı. Geriye doğru çekilen ve düzensiz olarak kaçan Türk askerleri süvari ve uçak hücumlarıyla öldürüldü (Belen 1967, s. 78). Liman Von Sanders'le irtibat kuramayan Mustafa Kemal, Bisan istikametini açık tutarak Şeria Nehri'nin doğusuna geçemediği takdirde, ordusunun güney ve kuzeyden düşman baskısına maruz kalıp Şeria Nehri batısında imha olabileceğini değerlendirdi.

Aynı saatlerde Başkomutanlığın, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığından genel durum hakkında bilgi isteyen bir telgrafı Nablus'a geldi. Başkomutanlık, Mareşal Liman Von Sanders'le irtibat sağlayamadığından telgraf, *Beyt-i Hasan*'da bulunan Mustafa Kemal'e gönderildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı ile bağlantının olmadığını belirterek durumu açıklayan bir telgraf yazıp Başkomutanlığa gönderdi. An itibarıyla 8. Ordunun yok olduğunu, kendi ordusunu kuzeye çekmeye çalıştığını ve Beyt-i Hasan bölgesinde olduğunu, 4. Ordunun henüz taarruza uğramadığını, durumun çok kritik bir hâl aldığını belirtti (Bayur 1957, ss. 455-456).

İngiliz ilerleyişi nedeniyle 7. Ordu Nablus, Afule, Bisan ve Şeria Nehri arasında çembere alınmıştı. Mustafa Kemal, kuvvetlerinin disiplini bozmadan ve panik haline girmeden geri çekilmesi için her türlü tedbiri almış ve ordu 22 Eylül 1918 sabahı *Der Tell el Amar* Geçidi'ne ulaşmıştı (ATASE 2002, s. 658). Bir yıl önce, 20 Eylül 1917 tarihinde başta Enver Paşa olmak üzere devleti yönetenlere gönderdiği ama pek dikkate alınmayan uyarı mahiyetli raporda dile getirdiği olasılıklar gerçekleşmiş ve Yıldırım Ordular Grubu Nablus'ta tarihi bir yenilgi almıştı.

4.2. İngilizlerin Sonraki Hedefi Şam

Nablus'tan sonra kuzeye doğru süratle ilerleyen İngiliz kuvvetleri ile onların kontrolündeki isyancı Araplar için Şam yolu açıldı. Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı, Mersinli Cemal Paşa'nın, 7. Ordunun bazı unsurlarını da kendi birliklerine katarak Şam'ı savunacak birliklerin başında olmasını; Mustafa Kemal'in ise çekilen kuvvetlerin başında kalmasını emretti (Belen 1967, s. 100).

Aslında Şam'ın genel durumu, Osmanlı ordularının savunma yapmasına imkân vermeyecek kadar kötüydü. Düzensizlik ve asayişsizliğin artmasının yanında, Arap isyancılarının da kıskırtmaları ile öldürme, yağmacılık, tecavüz ileri boyutlardaydı. Dera bölgesinden Şam'a çekilirken yaşadığı olaylar, Kolordu Komutanı Albay İsmet'in ifadelerinde şöyle yer aldı: "...Zehirlenmiş olan ve içinde düşman tertipçileri bulunan köylerden gelen darbeleri hazmederek gitmenin faydası, hatta imkânı olmadığını gördük. Taarruza uğradığımız yerlerde durup, ilk önce onlarla hesaplaşmayı kararlaştırdık. Bu ricatlar esnasında, kıta'sını kaybeden veya dermansızlığından geride kalan münferit askerlerin halktan gördükleri muameleler yürekler acısıdır..." (Selek 1985, ss. 132-133). İkmal konvoylarının yağmalanması ve ulaşım yollarının kesilmesinin yanında Hicaz demiryolu hattının en büyük istasyonu olan *Kadem* İstasyonu yanıyordu. Halep istikametine giden demiryolu tahrip edilirken binaların damlarından, pencerelerinden Türk askerlerine ateş açılıyordu.

Böyle bir ortamda şehrin güneyinde savunma yaptırılmayan Mersinli Cemal Paşa, İngiliz ilerlemesini önleyemeyerek birliklerini geri çekmek zorunda kaldı. Mareşal Liman Von Sanders : "...*Bu durumda güneyden çekilen birliklerin ancak hiçbir yerde durmaksızın Şam'dan süratle geçerek çekilmeleriyle kurtulmaları mümkün olabilirdi...*" (Sanders 1968, ss. 339-340) diyerek durum özetliyordu. Nihayet 30 Eylül tarihi itibarıyla Şam boşaltıldı ve birlikler Halep istikametine geri harekâtlerini sürdürdü.

1 Ekim 1918'de İngilizlerin 5. Süvari Tugayı, isyancı Arap kuvvetlerinin öncüleri ile Şam'a girdi. Halkın ve ordunun moralini bozan bu gelişme karşısında padişah tarafından yayınlanan Hatt-ı Hümayûn geç ve etkisiz bir girişim olarak kaldı (Kemal 2010, s. 49). Yerli halkın büyük bir memnuniyetle karşıladığı İngiliz ve isyancı Arap güçlerinin aynı gün Beyrut'u da ele geçirmesi, tüm gelişmelerin İtilaf Kuvvetleri istekleri doğrultusunda geliştiğini gösterdi. İngiliz ileri harekâtı Halep istikametinde çekilen Osmanlı ordularını takibe dönüştü.

Yüksek komuta kademesinin hesaba alması gereken bir gelişme daha oldu. Eylül başından beri Fransız General Franchet de Esperey komutasındaki İtilaf Kuvvetlerinin Bulgar ordusuna yönelik baskıları sonuç verince 29 Eylül'de Bulgaristan, Selanik'te imzaladığı ateşkes anlaşması ile savaştan çekildi. Müttefikleri ile karadan irtibatı kesilen Osmanlı Devleti'nin, bu tehlikeli gelişme karşısında nasıl bir düzenlemeye gideceği belirsizdi. Hattâ Talât Paşa'nın İngilizlerle temasa geçmek istediği ancak İngilizlerden olumlu yanıt alamadığı duyuluyordu (Cebesoy 2010, s. 67).

ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından 8 Ocak 1918 günü açıklanan 14 maddelik barış ilkeleri, savaşı kaybetmek üzere olan devletler için bir umut kaynağı olarak görüldü ve ateşkes girişimlerini hızlandırdı. Bazen resmi bazen gayri resmî yollarla arayış içerişe giren yöneticilerden biri de padişahı.

Sultan Vahdettin, 4 Ekim 1918'de kendine yakın gördüğü Rüştü Bey'i İsviçre'ye göndererek, (savaştan sonra) İngiliz Yüksek Komiseri olarak İstanbul'da görevlendirilecek olan Sir Horace Rumbold'a gizli bir barış anlaşması teklifinde bulundu. Buna göre: "...Osmanlı Devleti ile ayrı barış yapılırsa... Hicaz, Filistin ve Mezopotamya (Irak)'ya, Padişahın egemenliği altında, İngiltere'nin 1882'den beri uygulamakta olduğu sistem gibi yönetim gerçekleşirse; İngiltere, Mahmut Muhtar'ın önderliği altında, çoğu Osmanlı ordusundan kaçak olanlardan oluşan yeni bir ordunun kurulmasına yardımcı olacak; bu ordu, İngiliz güçleriyle birlikte İstanbul'a yürüyerek İttihat ve Terakki Partisini iktidardan düşürecektir. Ondan sonra Osmanlı illerinde İngiliz denetimi altında anayasa reformu yapılacaktır... Ayrıca, Osmanlı Devleti'ne karşı Arapları isyana sevk eden Haşimilere karşı tüm Arabistan'ı yönetimine almada Abdülaziz bin Suud'la iş birliği yapacak; Türk-Bulgar hududu, 1912'de olduğu gibi Osmanlılar lehinde düzeltilecek; Türkler, Anadolu sahillerine yakın Ege adalarına yeniden sahip olacaktır" (Sonyel 2015, s. 2).

Gelişmeleri dikkatle izleyen komutanlar arasında da artık savaştan çekilme zamanının geldiği ve ateşkes anlaşmasının yapılması gerektiği tartışılmaya başlandı. Aynı günlerde İngiliz ve isyancı Arap kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratılan ve tutunamayarak kuzeye çekilen Türk birlikleri Halep yakınlarına ulaştı.

5. Ateşkes Öncesinde Son Savunma Bölgesi Halep

Mareşal Liman Von Sanders tarafından Mustafa Kemal'e verilen son görev, çekilen birlikleri toparlamak ve Şam-Rayak hattında savunmaya devam etmektir. Şam'ı savunmakla görevlendirilmiş olan Mersinli Cemal Paşa'nın birlikleri bir savunma hattı bile oluşturamadan süratle Şam'ı terk etmek zorunda kalınca, Mustafa Kemal kendisine emredilen hatta savunma yapabileceğinin şansının kalmadığını ve eğer mutlaka o hatta kalınırsa tamamen imha olma tehlikesini görerek Halep istikametinde çekilmeye karar verdi.

Mustafa Kemal'in "...Düşmana teslim olan bir kolordunun komutanının da Rayak'a geldiğini duydum, yanıma çağırtdım, dedim ki: Kolorduyu bırakıp Beyrut'a gittiniz. Oradan da benim yolladığım trenle buraya geliyorsunuz... Kolordu komutanı bir tek erini dahi kurtarmaksızın, bilâkis topunu birden düşman eline bırakarak şahsını kurtardığı vakit, bütün sebepler ve şartlar onun aleyhinedir. Şimdi size bir iyilik yapmak istiyorum. Kumanda etmek için maneviyatınız yerinde ise Baalbek'te bekleyen Fuat Paşa'nın yanına gidiniz. Yarın size bir kuvvetin kumandasını vereceğim.... Bu zat benim yanımdan ayrılmış ve Baalbek'e değil, trene binip İstanbul'a gitmiştir..." (Atay 1980, s. 110) şeklinde aktardığı olaylar, O'na göre cephede emir komutanın bittiğini, genel olarak direnme ve savaşma azmi kalmadığını gösteriyordu.

Mareşal Liman Von Sanders bulunulan mevzilerde savunmaya devam edilmesini bildirmiş olduğundan, kendi emrinin aksine bir emir yayımlayan Mustafa Kemal'e şiddetli tepki gösterdi. Böyle bir tepkiye hazırlıklı olan Mustafa Kemal, konuyu ve gerçek durumu kendisine anlatmak ve ikna etmek üzere Baalbek'e gitti. Mareşal Liman Von Sanders ile görüşerek, eldeki 7. Ordunun bir enkaz sayılabileceğini, ilerleyen İngiliz kuvvetlerine direnmesinin mümkün olmadığını, bunları Halep'te toplayıp, sonraki harekât için yeniden bir karar alınmasını izah etti.

Liman Von Sanders "asilce" bir tavırla: "...Karar budur, fakat ben nihayet bir yabancıyım, bu kararı veremem. Bunu ancak, bu yurdun sahipleri verebilir. Yalnız rica ederim, benim kurmay başkanım da anlaşır mısınız?" (Atay 1980, s. 111) diyerek Mustafa Kemal'in planını kabul etti. Hasta olan Grup kurmay başkanı Diyarbakırlı Kazım Paşa ziyaret edildikten sonra onun da onayı alındı ve 3 Ekim günü Mareşal Liman Von Sanders'in yeni emri yayınlandı: "7. Ordu, Halep güneyindeki Tammun'a gidecektir. 3. ve 20. Kolordular da buraya gönderileceklerdir. Alman Asya Kolu, trenle Humus üzerinden kuzeye gönderilecek ve 7. Ordu emrine girecektir. 4. Ordu, 146. Alman Alayıyla Humus güneyinde kalacaktır. Her iki Ordu, kendilerine ayrılan yerlerde gereken teşkilat ve yeniden düzenlenmeleri yapacak ve birlikleri kadro mevcuduna çıkaracaktır..." (Belen 1967, s. 109).

Aslında ateşkes sağlanana kadar İngiliz ordularına kuvvet kaptırmamak, mümkün mertebe derlenip toparlanmak çareleri aranıyordu. Mustafa Kemal ve yakın komutanları arasında, gerekirse "...Anavatan topraklarına çekilip cenupta bir müdafaa hattı kurmak..." (Cebesoy 2010, s. 69) maksadıyla gereken tedbirlere başvurma konusunda mutabakat vardı. Öte yandan komutanlığını Cevat Paşa'nın yaptığı ve Nablus'tan sonra lağvedilen 8. Ordudan sonra, Mersinli Cemal Paşa'nın 4. Ordusu da 13 Ekim 1918 tarihinde lağvedildi. Enver Paşa Başkomutan Vekilliği görevinden alınıp Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi (Genelkurmay Başkanı) olarak görevlendirildi. Aynı gün Yıldız Sarayına çağrılarak istifası istenen Sadrazam Talat Paşa da görevinden ayrılmak zorunda bırakıldı.

20 Ekim günü 7. Ordunun teşkilatlanması tamamlanmak üzereydi. İki tümen Ali Fuat Paşa'nın, iki tümen de Albay Selahattin'in (Şam'da hastalanan Albay İsmet, tedavi için İstanbul'a gönderildi) emrinde olarak savunma hazırlıklarına devam ediyordu. Aynı günlerde isyancı Arap kuvvetleri ile desteklenen İngiliz askerleri Halep yakınlarına ulaştı. Şehirde hissedilen ayaklanma hareketi çerçevesinde yerli halk tarafından Türk askerlerine ateş açılıyor, sokak savaşları yaşanıyordu.

Mustafa Kemal'in de şehir merkezinde olduğu bir zamanda İngiliz uçaklarının bombardımanı yaşandı. Planlı şekilde şehir boşaltıldı, savunma mevzileri terk edildi. İngiliz süvarileri Halep batısındaki sırtlara ulaşıp Haritan istikametinde ilerlemeye başladı. Bu bölgeyi daha önceden boşaltmış olan Türk birliklerinin hareketini ve Halep'in terk edilmiş olduğunu yerlilerden öğrendiler (ATASE 2002, s. 726). 25-26 Ekim 1918 gecesi Katma'ya çekilen 7. Ordu karargâhı, son geri çekilme noktası olarak hedeflediği Halep kuzeyindeki Haritan bölgesinde savunma mevzileri işgal etti.

Uçaklarla desteklenen İngiliz süvarileri ve Araplar, 7. Ordu birliklerine karşı çok sayıda taarruz gerçekleştirdi ancak dirençli savunma ve kararlı karşı taarruzlar sonucu bölgeyi ele geçiremediler. İngiliz ve isyancı Arap kuvvetlerinin Anadolu istikametindeki ilerleyişini Haritan bölgesinde durdurmayı ve bu hattın kuzeyine geçişe izin vermemeyi planlayan Mustafa Kemal, ordusunun son Orta Doğu muharebelerini bu mevzilerde gerçekleştirdi. Ordunun (gerekçesi ne olursa olsun) tekrar yabancı komutanlara/liderlere teslim edilmesine izin vermedi. Bu cephede erleriyle beraber kahramanca mücadele eden, bazıları esir düşmüş, bazıları gazi olmuş birlik komutanları; daha sonra Kuva-yı Milliye ordularının komuta kademesini oluşturarak yaşananlardan elde ettikleri acı tecrübelerini zafere dönüştürdüler.

6. Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde muharebelere katılan Osmanlı orduları, yetersiz durumdaki askeri gücünün daha da eksilmesi ve ciddi zayıyata uğrama pahasına, önemli vazifeler yerine getirerek savaşın seyrini etkiledi. Savaşın son yılının en çetin muharebeleri, sonucunda Osmanlı ordularının kesin bir yenilgiye uğradığı Nablus'ta gerçekleşti. Bölgenin stratejik özelliğini iyi değerlendiren İngiltere, diğer İtilaf Devletleri unsurları ve isyancı Arap kuvvetleriyle beraber, ayrıntılı ve

dikkatli bir hazırlık süreci geçirdi. Bölgeyi savunmak üzere oluşturulan Yıldırım Ordular Grubu'nun komutanı Mareşal Liman Von Sanders idi. Tuğgeneral Cevat (Çobanlı) komutasındaki 8. Ordu, Tuğgeneral Cemal (Mersinli) komutasındaki 4. Ordu ve Tuğgeneral Mustafa Kemal komutasındaki 7. Ordu birlikleri, batıdan doğuya doğru tertiplendi.

Filistin Cephesinde kesin sonuç almak üzere; karşısında yer alan üç Osmanlı Ordusunu da tamamen imha etmeyi hedefleyen General Allenby, asıl taarruzu Şeria Nehri ile Akdeniz arasından yapmaya karar verdi. Uçaklarla ve deniz topçusu ile desteklenen İngiliz kuvvetleri; Nablus Cephesi genelinde Osmanlı kuvvetlerinin üç katı, 8. Ordu cephesinde yedi katı, bu ordunun ileride mevzilenecek 22. Kolordusu cephesinde ise tam 14 katı güçlü bir kuvvet oluşturdu. Bu güç mukayesesine göre böyle bir güç üstünlüğü, Birinci Dünya Savaşı'nın hiçbir cephesinde görülmemiştir.

19 Eylül 1918'de başlayan İngiliz hücumları Osmanlı savunma hatlarını parçalarken birlikler arasında irtibat kesildiği için emir-komuta kayboldu. İleri savunma mevzilerinin ele geçirilmesi ile genişleyen taarruz, İngiliz süvari birliklerinin savunma hatlarını yarıp geri bölgelere doğru ilerlemeyle imha hareketine dönüşmüştü. Mevzilerinde tutunamayarak dağınık ve düzensiz bir şekilde çekilen unsurlar uçak bombardımanları ile yok edildiler. Teslim olanların sayısı ciddi rakamlara ulaştı. Öyle ki, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, Nasıra'da İngilizlere esir düşmekten son anda kurtuldu. 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal, cephede görülen bu gelişme nedeniyle ordusunu olası bir imhadan kurtarmak için geri harekât icra etmeyi tek çare olarak düşündü ve geri çekilmeye başladı.

Kısa süre içinde 8. Ordu tamamen imha olmuş, 4. Ordu'ya Şam'ı savunma görevi verilmiş, 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal ise geri çekilen tüm askerleri bir arada tutup Halep yakınlarında yeni bir savunma hattı oluşturma ile görevlendirilmişti. Ancak İngiliz kuvvetlerine direnç gösterebilecek Osmanlı gücü kalmamıştı. Bu gerçeği gören ve ateşkes sağlanana kadar İngiliz ordularına kuvvet kaptırmayarak yeni bir kuvvet oluşturma görevine karar veren Mustafa Kemal, Şam'ın da terkedilmesi üzerine 25-26 Ekim 1918 gecesi Katma'ya çekildi.

Son geri çekilme noktası olarak düşündüğü Halep kuzeyindeki Haritan bölgesinde savunma mevzileri oluşturdu. Uçaklar desteğindeki İngiliz süvarilerini ve isyancı Arapların hücumlarını burada durdurmayı ve karşı taarruzlarla geri atmayı başaran 7. Ordu birlikleri, Allenby'nin bu hattın kuzeyine geçişi, dolayısıyla Anadolu istikametindeki ilerleyiş planına izin vermedi. Filistin ve Irak Cephelerinin çöküşüyle Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı devam ettirme olasılığı kalmadı, nihayet 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı.

Sonuç olarak; Birinci Dünya Savaşı'nın Orta Doğu cephelerindeki 1918 yılı gelişmeleri, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının düğüm noktası olan Türkiye Cumhuriyeti için "Emperyalizm ve Orta Doğu" olgusunun her zaman dikkate alınması gerektiğini hatırlatır. İtilaf Devletlerinin, özellikle İngilizlerin 1918'de ulaştığı hedef, yaklaşık yüz yıllık plan ve hazırlıkların sonucuydu. Dünya düzeninin istekleri doğrultusunda şekillendirilmesi yanında, yüksek seviyeli askeri hazırlık ve Şerif Hüseyin gibi işbirlikçi Arapların satın alınmasıyla, sınırları masa başında çizilmiş çok sayıda yeni devlet oluşturuldu. Orta Doğu'nun sahip olduğu stratejik özellikler, İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin başını çektiği emperyalist kuvvetleri bu topraklara iyice ortak etti. Günümüzde yaşananlar ise gelecek on yıl içerisinde bölgede yeni ve tehlikeli oluşumların planlandığını göstermektedir. Bu coğrafyanın diğer bir özelliği, mevcut düzene başkaldırı için kandırılabilir işbirlikçilerin varlığıdır. Böyle bir ortamdaki gelişmelerden doğrudan etkilenmesi kaçınılmaz olan Türkiye'nin en büyük şansı, sahip olduğu kişisel özellikleri ile tüm dünyanın takdirini kazanmış olan kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Mustafa Kemal Atatürk, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren öngörü ve düşüncelerini tüm karar vericilere ısrarla iletmesine rağmen dikkate alınmamış, teklifleri kabul görmemiş bir komutandır. Buna rağmen her fırsatta inisiyatifini kullanarak muhtemel olasılıkları çok iyi hesap eden ve en iyi çözümü süratle uygulamaya koyabilen komutanlık özelliği, savaşın son günlerinde emir-komutanın kendisine devredilmesiyle Türk ulusu için bir şans olmuştur. Ateşkes anlaşması öncesinde

“*Mehmetçiğin süngülerinin geçtiği hat*”tı elde bulundurmaya başarak, yeni bir Türk Devletinin ilk temellerini 1918 yılı sonunda atmıştır.

KAYNAKÇA

- Adamof E. E. (2001), *Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması* (Çev. Hüseyin Rahmi), İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Akalın, Durmuş (2015), *Süveyş Kanalı*, İstanbul, Yeditepe Yayınları.
- Apak, Rahmi (1988), *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arı, Kemal (1997), *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Ankara, Genelkurmay Basımevi.
- Armaoğlu, Fahir (1983), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1918)*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayını.
- Atay, Falih Rıfki (1980), *Çankaya*, İstanbul, Sena Matbaası.
- Ayaydın, Rıdvan (2016), *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İran'da Cihad-ı Ekber Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Aydemir, Şevket Süreyya (2004), *Tek Adam, C. I*, Yirmi İkinci Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1957), *Türk İnkılâbı Tarihi, C. III*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Belen, Fahri (1967), *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, C. V*, Ankara, Genelkurmay Basımevi.
- Bostancı, Mustafa (2014), “Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da Hâkimiyet Mücadelesi” Akademik Bakış, C. 7, S. 14, ss. 117-136.
- Burak, Mehmet Durdu (2004), *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-İngiliz İlişkileri (1914–1918)*, Ankara, Babil Yayınları.
- Büyükcoşkun, Kudret (1991), “Arabistan”, *İslam Ansiklopedisi* (C.3, ss. 248-252), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Cebesoy, Ali Fuat (2010), *Millî Mücadele Hatıraları*, İkinci Basım, İstanbul, Temel Yayınları.
- Choueiri, Youssef M. (2011), *Orta Doğu Tarihi* (Çev. Fethi Aytuna), İstanbul, İnkılâp Yayınevi.
- Danışmend, İsmail Hami (1955), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. IV*, İstanbul, Türkiye Yayınevi.
- Genelkurmay ATASE Başkanlığı (1986), *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, C. IV*, Ks. 2, Sina-Filistin Cephesi, Ankara, Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay ATASE Başkanlığı (1999), *Türk İstiklal Harbi, C. I*, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara, Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay ATASE Başkanlığı (2002), *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, C. III*, Ks. 2, Irak-İran Cephesi, Ankara, Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay Başkanlığı Atatürk sitesi, (Erişim tarihi: 05.11.2017). http://www.ata.tsk.tr/02_kronoloji/kronoloji.html.
- Kandemir, Feridun (2011), *Medine Müdafası*, On dördüncü Basım, İstanbul, Yağmur Yayınevi.
- Karal, Enver Ziya (1996), *Büyük Osmanlı Tarihi, C.V*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Kemal, Cemal (2007), “Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 40, ss. 643-691.
- Kemal, Cemal (2010), “Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 45, ss. 37-69.
- Kemal, Cemal (2013), “Nablus Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, ss. 617-651.
- Kıcımın, Naci Kâşif (1976), *Medine Müdafası*, İkinci Basım, İstanbul, Sebil Yayınevi.
- Kinross, Patrick (Lord) (1980), *Atatürk* (Çev. Ayhan Tezel), Yedinci Baskı, İstanbul, Sander Yayınları.
- Köse, İsmail (2014), *İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı*, İstanbul, Selis Kitaplar.
- Kubalı, H. Nail (1973), *Türk Devrim (İnkılâp) Tarihi*, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi.
- Lutskiy, Borisoviç (2011), *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi* (Çev. Turan Keskin), İstanbul, Yordam Kitap.
- Nedim, Şükrü Mahmut (1995), *Filistin Savaşı, 1914-1918* (Çev. Abdullah Es), Ankara, Genelkurmay Basımevi.

- Ortaylı, İlber (2006), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Dokuzuncu Basım, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Önalp Kâmil, Üstünsoy Hilmi (1986), *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Sina-Filistin Cephesi*, C. 4, Ks. 2, Ankara, Genelkurmay Basımevi.
- Özcan, Azmi (2000), "Osmanlı-İngiltere Münasebetleri", *İslâm Ansiklopedisi* (C. 22, ss.302-307), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Öztuna, Yılmaz (1967), *Türkiye Tarihi*, C.12, İstanbul, Hayat Kitapları.
- Pehlivanlı, Hamit (2000), "Teşkilat_1 Mahsusa Kuzey Afrika'da, 1914-1918", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVI, S. 47, ss. 421-440.
- Sanders, Liman Von (1968), *Türkiye'de Beş Yıl* (Çev. M. Şevki Yazman), İstanbul, Burçak Yayınevi.
- Selek, Sabahattin (1968), *Anadolu İhtilali*, Dördüncü Basım, 2 Cilt, İstanbul, Burçak Yayınevi.
- Selek, Sabahattin (1985), *İsmet İnönü, Hatıralar*, C.I, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Sonyel, Salâhi R. (1972), "İngiliz Belgelerine Göre Medine Müdafii Fahrettin Paşa", *Belleten*, C. XXXVI, S. 143, ss. 333-375.
- Sonyel, Salâhi R. (2015), *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, The Egyptian Expeditionary Force (EFF), (erişim tarihi: 01.10.2017), <https://eefinww1.weebly.com/1916.html>.
- Turan, Şerafettin (2004), *Türk Devrim Tarihi I. Kitap*, İkinci Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Türkmen, Zekeriya (2015), "Birinci Dünya Harbi'nde Irak Cephesinde Türk-İngiliz Mücadelesi", Ed. Zekeriya Türkmen, 1914'ten 2014'e 100'üncü Yıldönümünde Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, (ss. 381-434), İstanbul, Harp Akademileri Yayını.
- Ünalp, F. Rezzan (2010), *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Üzen, İsmet (2007), *Birinci Dünya Harbi'nde Sina Cephesi ve Çöl Hatıraları*, İstanbul, Selis Kitaplar.
- Yatak, Süleyman (1995), "Fahredden Paşa", *İslâm Ansiklopedisi* (C.XII, ss. 87-89), İstanbul, Türk Diyanet Vakfı.

EK-1: CİHAD-I EKBER FETVALARI⁸

1) İslamiyet aleyhine düşman saldırısı olup İslam memleketleri gasp edilip yağmalanır ve Müslümanlar da esir edilince İslam padişahı genel seferberlik ilan edip cihadı emrettiğinde “*zor da olsa kolay da olsa mallarınızla canlarınızla topluca savaşın*” (Tevbe 41) ayeti hükmünce bütün Müslümanlar üzerine cihad farz olup, genç, ihtiyar, piyade ve süvari olarak her taraftaki Müslümanların mal ve can ile cihada koşmaları farz-ı ayn olur mu?

Cevap (en iyisini yüce Allah bilir): Olur.

2) Bu surette bugün İslam’ın hilafet makamı ve Osmanlı Devleti’ne savaş gemileri ve kara ordularıyla hücum etmek suretiyle İslam hilafetine düşman olan, Allah korusun, İslamiyet’in yüce nurunu söndürmek ve onu imha etmek için çalıştıkları ortaya çıkan Rusya, İngiltere ve Fransa ile onlara yardımcı ve destek olan hükümetlerin idaresi altında bulunan bütün Müslümanların bu hükümetlere karşı cihad ilan ederek bilfiil gazaya koşmaları farz olur mu?

Cevap (en iyisini yüce Allah bilir): Olur.

3) Bu surette maksadın elde edilmesi bütün Müslümanların cihada müracaat etmelerinde iken bazıları Allah korusun buna karşı gelseler bu muhalefetleri büyük günah olup Allah’ın gazabına ve bu isyanlarının cezasına müstahak olurlar mı?

Cevap (en iyisini yüce Allah bilir): Olurlar.

4) Bu surette İslam hükümeti ile muharebe eden adı geçen hükümetler, Müslüman ahalisini ölümle ve hatta bütün ailelerini mahvetmekle tehdit edip zorlasalar bile bu Müslümanların İslam hükümetinin ordularıyla savaşmaları şeriata göre kesinlikle haram olup kâtil olmalarıyla cehennem ateşine müstahak olurlar mı?

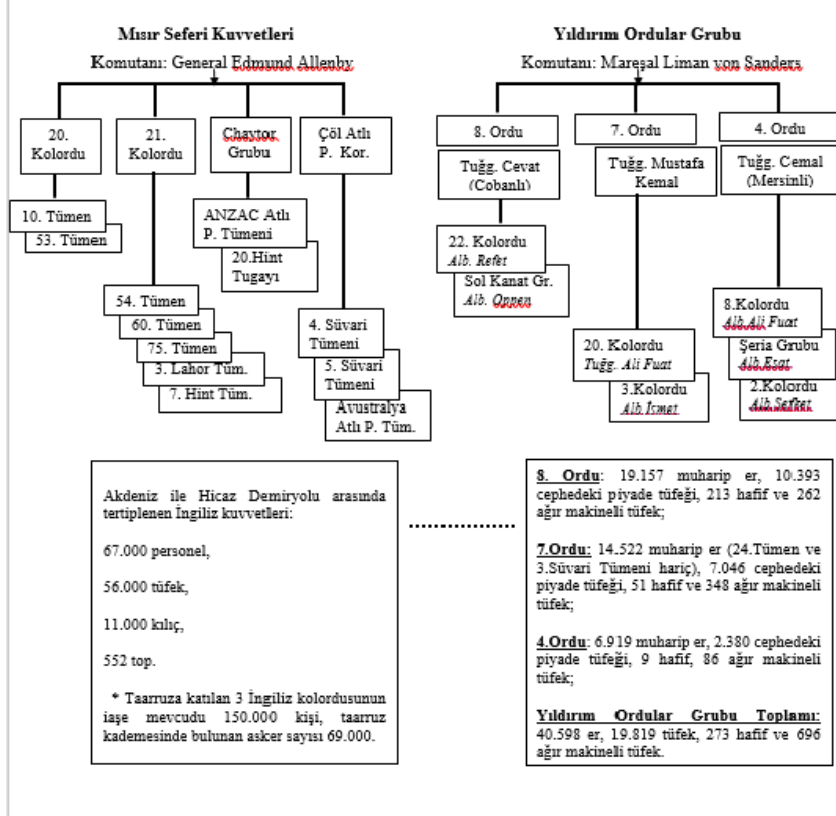
Cevap (en iyisini yüce Allah bilir): Olurlar.

5) Bu surette şu anda devam eden harpte İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan ve Karadağ hükümetleriyle destekçilerinin idaresinde olan Müslümanların İslam hükümetine yardımcı olan Almanya ve Avusturya aleyhine harp etmeleri İslam hilafetinin zararına olacağından büyük günah olmakla acı azaba müstahak olurlar mı?

Cevap (En iyisini yüce Allah bilir): Olurlar.

⁸ (Ayaydın 2016, ss. 43-44).

EK-2: NABLUS MEYDAN MUHAREBESİNDE TARAFLARIN KURULUŞ⁹ VE KUVVETLERİ¹⁰

⁹ ATASE (1999, s. 16); Önalp ve Üstünsoy (1986, ss. 615-617).

¹⁰ ATASE (1986, s. 616); Nedim (1995, ss. 137-138); Kemal (2013, s. 628).

Bazı kaynaklar İngiliz kuvvetlerinin 500.000'e, Türk kuvvetlerinin 100.000'e yakın olduğunu belirtir, Selek (1968, s. 26).